

KULTURA RENEZANSU

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Jakie idee realizowano w sztuce, literaturze oraz nauce średniowiecza?
2. Jakie wydarzenia wpłynęły na zmianę mentalności ludzi żyjących na przełomie XV i XVI w.?

■ PODSTAWY PRZEŁOMU KULTURALNEGO

Przełom kulturalny, do którego doszło w Europie w XV i XVI w., został zapoczątkowany we Włoszech. Wiązało się to z ogólnym rozwojem tego kraju oraz zachodzącymi w nim przemianami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi. Przebiegały one inaczej niż w pozostałych państwach europejskich, co wynikało z silnej pozycji ekonomicznej włoskich miast. Ośrodki takie jak Wenecja, Genua czy Mediolan dzięki rozwojowi handlu, rzemiosła oraz banków wyzwoliły się spod władzy senioralnej. Mieszczanie przełamali monopol panów feudalnych na zdobywanie bogactw. Sukces finansowy **patrycjatu** miejskiego wpłynął na poprawę poziomu życia jego członków, ale także spowodował kryzys średniowiecznego społeczeństwa stanowego. Nastąpiło rozluźnienie barier stanowych pomiędzy szlachtą a mieszczaństwem. W efekcie najaktywniejsi mieszczanie znaleźli się na wyższych szczeblach drabiny społecznej.

Przyspieszenie ekonomiczne we Włoszech i związana z nim możliwość bogacenia się zmieniły także postawę ludzi wobec życia. Członkowie zamożnych rodzin mieli wystarczająco dużo środków, aby po zaspokojeniu swoich potrzeb bytowych angażować się w rozwój sztuki, literatury i nauki. Wspierani przez patrycjuszki artyści odnawiali lub dekorowali ich siedziby, umilali im czas słowem oraz muzyką. Ponadto fundowano świątynie lub ich elementy (ołtarze, malowidła). Duży wpływ na rozwój kultury włoskiej miało też rozbieżne polityczne kraju na dziesiątki niewielkich organizmów politycznych, które rywalizowały na polu sztuk i nauk. W rywalizację tę włączyli się również członkowie patrycjuszowskich rodów, władcy świeccy oraz papieże. Bogato zdobione pałace, a także kościoły i pomniki miały świadczyć o potęgę poszczególnych rodzin oraz władców. W poświęconych tym ludziom dziełach historycznych

Florencja, należąca w XV w. do najbogatszych miast Italii, była jednocześnie zaliczana do głównych ośrodków renesansu. Widoczna w centrum kopuła katedry Santa Maria del Fiore stanowiła jedno z najważniejszych osiągnięć początkowej fazy renesansu (XV w.).

■ fotografia współczesna, Florencja

i literackich uzasadniano ich prawo do sprawowania władzy, podkreślano zasługi. Do realizacji tych wszystkich przedsięwzięć potrzebna była rzesza malarzy, rzeźbiarzy, architektów, pisarzy, poetów i historyków. Dlatego funkcjonował **mecenat artystyczny** – bogate i wpływowe osoby oraz rody otaczały opieką i wspierały finansowo znakomitych artystów, literatów, odkrywców. Do najwybitniejszych mecenasów można zaliczyć żyjących w XV w. władców Florencji wywodzących się z rodu Medyceuszy: **Kosmę Starszego** (zm. w 1464 r.) i **Wawrzyńca Wspaniałego** (zm. w 1492 r.), którzy nie tylko przeznaczali znaczne środki na rozwój kultury, lecz także sami propagowali idee humanizmu.

■ ZAINTERESOWANIE ANTYKIEM I HUMANIZM

Od XIV w. członkowie włoskich elit zaczęli interesować się dorobkiem starożytnych cywilizacji: greckiej i rzymskiej. Ludzi wrażliwych na piękno fascynowały zachowane w miastach zabytki antyczne. Niszczwały one, a nawet bywały burzone, a pozyskiwane z nich materiały wykorzystywano przy wznoszeniu innych budowli. Włosi sięgali też po starożytną literaturę. Starali się przy tym docierać do oryginalnych tekstów (w średniowieczu posługiwano się przede wszystkim kopiami). Oryginały, pochodzące głównie z Bizancjum, przywieźli do Italii konstantynopolitańscy uczeni, którzy schronili się tam przed Turkami. Włoscy plastycy, architekci i literaci odrzucili idee oraz wzory średniowieczne i zajęli się adaptacją dorobku kultury antycznej.

Nowa epoka, którą nazwano **renesansem**, czyli **odrodzeniem** (wł. *rinascimento*, fr. *renaissance*), rozpoczęła się we Włoszech na przełomie XIV i XV w. W XVI w. idee odrodzeniowe upowszechniły się w całej łacińskiej Europie. Postulowano zwrot ku dorobkowi starożytności.

WARTO WIEDZIEĆ

Skąd się wzięła nazwa epoki?

Jako pierwszy terminu *renesans* użył już w połowie XVI w. włoski malarz i historyograf sztuki Giorgio Vasari. W dziele *Żywoty najslawniejszych malarzy, rzeźbiarzy i architektów* użył on sformułowania: *rinascita dell'arte* (wł. 'odrodzenie sztuki'). W ten sposób określił zwrot w sztukach plastycznych w kierunku antyku. Nazwa *renesans* początkowo nie była stosowana w odniesieniu do całej epoki. Ówczesni twórcy nie mieli bowiem poczucia, że ich dzieła przynależą do zupełnie nowego okresu w sztuce, choć z pewnością dostrzegali zasadnicze różnice pomiędzy nimi a dokonaniem z czasów średniowiecza. Dopiero w XVIII w., w oświeceniu, w periodyzacji dziejów wyodrębniono wieki średnie. Uważano je za czasy zacofania intelektualnego i przeciwstawiano epoce późniejszej, w której rozwinęły się filozofia, literatura oraz sztuka. XIX-wieczni historycy nazwali ten nowy okres renesansem i uznali, że poza Włochami trwał on od końca XV do końca XVI w. Renesans został opisany w opracowaniach historycznych w XIX w. Jules Michelet poświęcił epoce odrodzenia tom swojej monumentalnej *Historii Francji*, a Jacob Burckhardt opublikował kilka lat później pracę *Kultura Odrodzenia we Włoszech*.

? Dlaczego nazwa epoki – *renesans* – pojawiła się dopiero w XVIII w.?

Wawrzyniec Wspaniały z rodu Medyceuszy (Lorenzo Medici) władał Florencją w drugiej połowie XV w. Za jego rządów miasto osiągnęło szczyt wpływów we Włoszech. Jako władca dbał o swój wizerunek, a z jego dworem byli związani najwybitniejsi twórcy renesansu, tacy jak Leonardo da Vinci, Sandro Botticelli i Michał Anioł.

■ portret autorstwa Girolama Macchiattiego, Florencja, XV w.

Architekci nawiązywali do budowy antycznych, stosowali łuki oraz kolumny. Malarze wykorzystywali motywy z czasów rzymskich i greckich, a rzeźbiarze uważali za idealne proporcjonalne starożytne posągi. Antyczni filozofowie (m.in. Platon, Cyceon) zostali uznani za mistrzów poprawnego wysławiania się oraz sztuki dowodzenia swoich racji.

W czasach renesansu zwrócono uwagę na indywidualizm człowieka – jego osobowość i umiejętności. Wcześniej, w średniowieczu, ludzi postrzegano zwykle jako członków określonej zbiorowości, np. zawodowej lub wyznaniowej. W nowej epoce zalecano skupienie się na indywidualnych zdolnościach. Miało temu służyć odpowiednie kształcenie, umożliwiające wszechstronny rozwój ludzi renesansu, nieograniczony do jednej dziedziny sztuki czy nauki.

Studiowanie kultury antyku wpłynęło na ukształtowanie się w czasach renesansu prądu umysłowego zwanego **humanizmem**. Uczni i artyści z XV oraz XVI w. skupiali się – podobnie jak ci z czasów antycznych – przede wszystkim na człowieku (łac. *humanus* – 'ludzki'), jego działalności. Zerwano ze średniowiecznym światopoglądem teocentrycznym (gr. *theos* – 'bóg'; gr. *kéntron* – 'środek'), stawiającym na pierwszym planie rozważania o Bogu. Przywoływano przy tym słowa antycznego komediopisarza Terencjusza: *Człowiekiem jestem i sądzę, że nic, co ludzkie, nie jest mi obce*.

Poza Włochami ideami odrodzenia interesowano się przede wszystkim we Francji, w Niderlandach, Niemczech, na Półwyspie Iberyjskim, w Polsce, na Węgrzech i w krajach skandynawskich. W każdym z tych państw – z uwagi na ich zróżnicowane warunki społeczne – humanizm miał inną specyfikę. Jednym z najwybitniejszych humanistów był pochodzący z Niderlandów **Erazm z Rotterdamu** (ok. 1469–1536 r.). Zwracał on uwagę na konieczność połączenia elementów antycznych i chrześcijańskich oraz surowo osądzał Kościół katolicki. Krytykował przede wszystkim korupcję wśród duchownych i handel relikwiami. Do wybitnych humanistów należeli także filozof i pisarz **Giovanni Pico della Mirandola** (1463–1494 r.), historyk i dyplomata **Niccolò Machiavelli** (1469–1527 r.), pisarz i filozof **Michel de Montaigne** (1533–1592 r.) oraz myśliciel, pisarz i polityk **Thomas More (Morus)** (1478–1535 r.).

ERAZM Z ROTTERDAMU

ok. 1469–1536 r.

Niderlandzki filozof i humanista, jedna z najwybitniejszych postaci renesansu. W młodym wieku wstąpił do klasztoru, który opuścił po pięciu latach za zgodą władz kościelnych. W 1495 r. wyjechał do Paryża, a następnie przez wiele lat podróżował po Europie. Poznał wówczas wielu wybitnych ludzi, z którymi korespondował przez całe życie. Był pedagogiem, filologiem i reformatorem, prawdziwym człowiekiem renesansu. Znał wiele języków, m.in. łacinę, grekę oraz hebrajski, dzięki czemu mógł czytać i tłumaczyć oryginalne dzieła starożytne. Dostrzegając potrzebę reformy Kościoła – wyznawał bowiem humanistyczną zasadę, że to Kościół jest dla człowieka, a nie człowiek dla

Kościółu. Na autorytet Erazma powoływali się reformatorzy religijni, którzy wykorzystywali jego postulaty zmian. Sam myśliciel nigdy nie przeszedł na stronę reformacji i pozostał wiernym sługą Kościoła katolickiego. Najbardziej znanym dziełem Erazma z Rotterdamu jest *Pochwała głupoty* (1511 r.) – satyryczny obraz współczesnego mu świata. Autor krytykował w tym utworze nieuczciwość i niemoralność dworów władców ówczesnej Europy oraz kleru. Erazm uważał przy tym, że człowiek z natury jest dobry. Uznając, że miarą mądrości jest dystans do wszelkich ludzkich poczynań, równocześnie wykazywał, jak trudno w życiu o umiar i rozsądek.

■ LITERATURA ODRODZENIA

Około 1455 r. **Jan Gutenberg**, złotnik z Moguncji, wynalazł ruchomą czcionkę (więcej na ten temat – zob. *Zrozumieć przeszłość 1*, s. 407). Dzięki wykorzystaniu tego wynalazku oraz udoskonalonej prasie drukarskiej zaczęto wydawać książki drukiem. Drukowano je nawet w kilku tysiącach egzemplarzy, przez co stały się tańsze i łatwiej dostępne niż te, które przepisywano ręcznie. W latach 60. i 70. XV w. prasy drukarskie pojawiły się w ważniejszych europejskich ośrodkach miejskich, m.in. w Bazylei, Rzymie, Pilźnie, Paryżu, Budzie i Krakowie. W XVI w. drukarnie funkcjonowały już niemal we wszystkich większych miastach łacińskiej Europy. Upowszechnienie się druku zrewolucjonizowało przepływ informacji – umożliwiło szybszy i szerszy dostęp do wydawanych prac.

Piśmiennictwo epoki renesansu zdominowała problematyka polityczna, religijna i społeczna, zwłaszcza zagadnienia z zakresu teorii państwa i prawa. Humaniści interesowali się nie tylko jednostkami, lecz także życiem społecznym i kwestią sprawowania rządów nad poddanymi. Niccolò Machiavelli w dziele zatytułowanym *Książę* (1532 r.) przedstawił mechanizm działania władzy państwowej i zawarł wskazówki dla rządzących. Uznał, że nadrzędnym celem władcy powinno być dobro państwa. Aby działać skutecznie, musi on posługiwać się wszelkimi dostępnymi środkami, nawet okrucieństwem, intrygą czy zbrodnią. Zdaniem Machiavellego cel uświęca środki – gdy celem nadrzędnym jest stworzenie silnego państwa, można uciec się do zła oraz niegodziwości. Stąd pogląd akceptujący stosowanie wszelkich, również nieetycznych, metod dla osiągnięcia celów politycznych nosi nazwę **makiawelizmu**.

Inną koncepcję władzy, państwa i społeczeństwa miał angielski humanista Thomas More. W *Utopii* (1516 r.) przedstawił on wizję idealnego ustroju społecznego, w którym nie ma własności prywatnej, a zyski są dzielone między wszystkich obywateli. Władzę w takim państwie

■ Teatr w epoce odrodzenia

Większość ludzi żyjących w epoce renesansu była niepiśmienna, dlatego w tym okresie niezwykle popularne stały się pantomimy i odgrywane przy okazji ważnych wydarzeń tzw. żywe obrazy. We Włoszech rozkwitła komedia włoska – typ widowiska scenicznego mającego u podstaw improwizację aktorską. Powtarzalne typy postaci biorące udział w takich przedstawieniach ukazywano w zamkniętych w ramach konwencji sytuacjach. Teatr, który oddziaływał na odbiorców za pomocą słów i gestów aktorów, był ściśle związany z miastami. Pod koniec XVI w. zaczęły tam powstawać jego stałe siedziby (we Włoszech, w Hiszpanii, Anglii i Niemczech). Przedstawienia teatralne stały się ulubioną rozrywką ludzi żyjących na dworach. Z czasem sięgnięto do tradycji dramatu i zastąpiono luźne kwestie aktorów tekstami literackimi.

? Jaka rolę w średniowiecznej i nowożytnej Europie odgrywał teatr?

Pierwsze drukarnie były wyposażone w ruchome czcionki i prasy drukarskie wykonywane z pras do wina.

■ drzeworyt, Niemcy, XV w.

mieli sprawować wskazani przez ogół społeczeństwa urzędnicy, którzy wypełniali wolę wyborców. Wyraz „utopia”, pochodzący z języka greckiego, oznacza ‘miejsce nieistniejące’. Skoro takie państwo nie istniało, nie było szansy na wprowadzenie w życie opisanego systemu. Podobną wizję społeczeństwa zawarł w swojej pracy *Miasto Słońca* włoski filozof **Tommaso Campanella** (1568–1639 r.). Francuski prawnik i polityk **Jean Bodin** (1530–1596 r.), autor *Sześciu ksiąg o Rzeczypospolitej* (1576 r.), uważał, że najdoskonalszą formą władzy jest monarchia. Jego zdaniem władza królewska powinna być ograniczona jedynie prawem boskim i naturalnym (więcej na temat praw naturalnych – zob. s. 320). Zgodnie z tą koncepcją monarcha mógł stanowić i zmieniać prawo według własnej woli. Dzieło Bodina zawiera teoretyczne podstawy utworzenia **monarchii absolutnej** (*Potestas legibus absoluta* = ‘władza niezwiązana prawami’) (więcej na ten temat – zob. s. 186). Wśród europejskich humanistów piszących o ustroju państwa znalazł się również Andrzej Frycz Modrzewski, autor dzieła *O poprawie Rzeczypospolitej*.

O ile dzieła naukowe, prawnicze oraz filozoficzne pisano w czasach renesansu po łacinie, o tyle literaturę adresowaną do szerszego kręgu czytelników tworzono w językach narodowych. Zawdzięczamy to przede wszystkim włoskim prekursorom epoki. **Dante Alighieri** napisał w języku włoskim *Boską komedię* (1307–1321 r.), a **Giovanni Boccaccio** – *Dekameron* (1353 r.). W swoim ojczystym języku tworzył również **Francesco Petrarca** (1304–1374 r.), autor m.in. słynnych sonetów.

Literatura humanistyczna miała nie tylko bawić i wzruszać, lecz także kształtować pewne postawy, nauczać czy wręcz moralizować. Jej autorzy krytycznie odnosili się do poglądów i postaw średniowiecznych, a czasami parodiowali je w swoich utworach. **François Rabelais** (1484–1553 r.) w powieści *Gargantua i Pantagruel* zawarł krytykę średniowiecznych stosunków feudalnych. *Don Kichote z La Manchy* **Miguela Cervantesa** (1547–1616 r.) stanowił parodię etosu rycerskiego. W poczytnym *Dworzaninie* **Baltazara Castiglione** (1478–1529 r.) zostały przedstawione zasady dworskie. **Łukasz Górnicki**, autor przeróbki tego utworu zatytułowanej *Dworzanin polski*, opisał realia rodzimego dworu.

■ SZTUKA RENESANSU

W epoce odrodzenia doszło do przełomu w sztukach plastycznych. W średniowieczu nie liczyło się samo dzieło artystyczne, ale to, co ono przedstawiało. Twórcy skupiali się przede wszystkim na przekazywaniu treści religijnych, propagandowych i wychowawczych – zależnie od tego, czy przedmiot powstawał na zlecenie duchownych, czy też świeckich możnych – i byli postrzegani raczej jako rzemieślnicy niż artyści. W odrodzeniu tworzono dzieła sztuki również na zamówienie, ale ich autorom pozostawiano znaczną swobodę w doborze treści i formy. Renesansowy artysta mógł więc przekazać własną wizję świata w oryginalny sposób.

Historia renesansowej sztuki rozpoczęła się ok. 1420 r. We Florencji odkryto wówczas i zaczęto wykorzystywać **perspektywę linearną**, umożliwiającą odtwarzanie trójwymiarowej przestrzeni na płaskiej powierzchni. Miasto to było głównym ośrodkiem sztuki aż do ok. 1500 r. – wtedy rolę tę przejął Rzym. Po jego zniszczeniu w 1527 r. część artystów wróciła do Florencji.

W sztuce odrodzenia wyróżnia się trzy podstawowe okresy: **renesans wczesny** (1420–1500 r.), **rozwinięty** (1500–1525 r.) i **późny**, zwany też **manieryzmem** (1525–1590 r.). Tematyka, którą podejmowali ówcześni artyści, zasadniczo nie

Dawid autorstwa Donatella to jedna z najsłynniejszych rzeźb włoskiego renesansu. Postać spogląda w dół, co świadczy, że prawdopodobnie pierwotnie figura stała na kolumnie lub wysokim postumencie. Uważa się, że jest to pierwsza znacząca rzeźba nagiej postaci wykonana w Europie od czasów antycznych.

■ posąg z brązu, Florencja, ok. 1440 r.

różniła się od średniowiecznej. W malarstwie nadal dominowały przedstawienia sakralne, choć powstawało też coraz więcej świeckich portretów, pejzaży i scen rodzajowych. Chętnie nawiązywano do historii starożytnej oraz mitologii. Do zmian w rzeźbiarstwie przyczyniły się prowadzone w epoce odrodzenia studia nad przyrodą i starożytnością. W dziełach renesansowych artystów można było dostrzec uwielbienie dla piękna i harmonii ciała człowieka. Rzeźbiąc postacie ludzkie, dbali oni o szczegóły anatomiczne oraz idealne proporcje – na wzór grecki i rzymski. W renesansie rzeźby przestały odgrywać rolę zdobień architektury i stały się osobną dziedziną sztuki. Świadczą o tym m.in. posągi stawiane w wolnej przestrzeni. Zaczęto również tworzyć monumentalne pomniki nagrobne. Wyrzeźbionym postaciom zmarłych (najczęściej leżącym) towarzyszyło wiele innych figur, a płaskorzeźby prezentowały sceny rodzajowe. Takie pomniki ustawiano w kościołach. W renesansie powstały też liczne posągi osób na koniach (wcześniej ten typ przedstawień był zastrzeżony dla władców). Stanowiło to kolejne nawiązanie do starożytności – zwłaszcza że pokazywanych w ten sposób wybitnych dowódców stylizowano na rzymskich wojowników albo cesarzy.

■ TWÓRCY RENESANSU

Renesansowi twórcy byli wszechstronnymi artystami. **Leonardo da Vinci** (1452–1519 r.) oraz **Michał Anioł** (1475–1564 r.) tworzyli nie tylko wybitne obrazy, lecz także freski, projekty architektoniczne i teksty literackie. Do najświetniejszych dzieł Leonarda należą obrazy *Mona Lisa* i *Dama z gronostajem* oraz fresk *Ostatnia Wieczerza*, który znajduje się w Mediolanie. Za najświetniejsze prace Michała Anioła uważa się m.in. ogromne freski w Kaplicy Sykstyńskiej w Rzymie, przedstawiające sceny ze Starego Testamentu oraz *Sąd Ostateczny*. Niezwykłymi dziełami tego artysty są także *Dawid*, *Pieta* z Bazyliki św. Piotra w Rzymie oraz grobowiec papieża Juliusza II z rzymskiego kościoła św. Piotra

ARCHITEKTURA RENESANSU

Renesansowi twórcy odwoływali się do wzorców antycznych. Każdą ich budowlę miały cechować piękno i harmonia. Architekci starali się, aby wpiswały się one w układ przestrzenny miast. Skupiali się zatem nie na pojedynczych budowlach, lecz na całych ich zespołach, później – dzielnicach, a w końcu – całych miastach. W ten sposób zostało zapoczątkowane planowanie przestrzenne. Ścisłe powiązanie architektury z urbanistyką było charakterystyczne dla szczytowego okresu odrodzenia.

We włoskiej architekturze zmierzch gotyku nastąpił najwcześniej – na początku XV w., kiedy to Filippo Brunelleschi (1377–1446 r.) stworzył projekt wielkiej ośmiokątnej kopuły **katedry Santa Maria del Fiore we Florencji**. Podobne do niej kopuły zastąpiły strzeliste gotyckie wieże kościołów i stały się jednym z symboli architektury epoki odrodzenia.

• fotografia współczesna, Florencja

Wnętrze kopuły katedry Santa Maria del Fiore we Florencji pokrywają freski przedstawiające *Sąd Ostateczny* namalowane przez manierystycznego malarza Giorgio Vasari'ego ponad 100 lat po zasadze

Kościół Santa Maria della Consolazione w Todi to jedna z budowli najbardziej zbliżonych do renesansowego ideału. Donato Bramante zaprojektował ją na planie równoramiennej krzyża i przykrył kopułą.

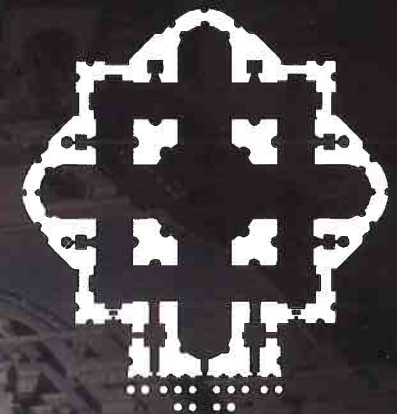
• fotografia współczesna, Todi

Bazylika św. Piotra w Rzymie została wzniesiona w latach 1506–1626. Jej pierwszy projekt stworzył Donato Bramante. Po śmierci artysty prace przy budowie świątyni kontynuowali inni wybitni architekci, m.in. jego uczeń Rafael Santi oraz Michał Anioł. Ten ostatni zaprojektował kopułę kościoła, która zapowiadała nową epokę – barok. Znany nam obecnie kształt świątynia uzyskała dopiero na przełomie XVI i XVII w.

• fotografia współczesna, Rzym

Donato Bramante (1444–1514 r.) zaprojektował kościoły w Mediolanie i Rzymie z wykorzystaniem absyd, zwieńczone kopułami. Podobnie jak budowle antyczne, z reguły wspierały się one na 16 kolumnach. Ten wybitny architekt był również autorem pierwotnego projektu Bazyliki św. Piotra w Rzymie.

Rzut poziomy Bazyliki św. Piotra według projektu Michała Anioła.

? PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień różnice między architekturą renesansu a średniowiecza.

Mojżesza, do którego artysta, zadowolony ze swego dzieła, miał powiedzieć: *a teraz przemów*. W epoce odrodzenia powstały również freski i dzieła malarskie **Sandra Botticellego** (1445–1510 r.), m.in. *Wiosna* oraz *Narodziny Wenus*. Inny wybitny twórca, **Rafaël Santi** (1483–1520), namalował wiele obrazów przedstawiających Madonny; był też autorem malowidła ściennego *Szkoła ateńska*.

Jednym z prekursorów renesansu był tworzący poza Italią malarz Jan van Eyck (ok. 1390 – przed 1440 r.), który doskonale posługiwał się **światłocieniem** i **perspektywą**. W Niderlandach żył również **Pieter Bruegel Starszy** (ok. 1528–1569 r.), autor obrazów przedstawiających sceny z życia chłopstwa oraz mieszczańskie zabawy. W Niemczech sławę zyskali przede wszystkim **Albrecht Dürer** (1471–1528 r.) i **Hans Holbein** (1497–1543 r.).

Jednym z najbardziej znanych renesansowych rzeźbiarzy był **Donatello** (1386–1466 r.). Jego prace cechował realizm – artysta starał się precyzyjnie przedstawić każdy szczegół. Wyrzeźbione przez niego postacie, takie jak Dawid czy św. Jan, sprawiają wrażenie, jakby zatrzymały się tylko na moment. Donatello opracował także nową technikę rzeźbiarską – relief spłaszczony, oddający głębię przestrzeni na płaskorzeźbie.

TEKST ŹRÓDŁOWY

RADY LEONARDA DA VINCI DLA MALARZY

Leonardo da Vinci był nie tylko artystą, lecz także teoretykiem sztuki. Swoje spostrzeżenia zawarł w swoistym wademekum dla malarzy.

Rada

Umysł malarza winien ustawicznie przechodzić tyle zmian treści, ile jest kształtów rzeczogodnych uwagi, które ukazują się przed nim, powinien wstrzymać krok przed nimi i notować je, i stosować do nich reguły, rozważając miejsce i okoliczności, światła i cienie. [...]

Do malarzy popisujących się anatomią

O, malarzu-anatomie! Bacz, by zbytek wiedzy o kościach, ścięgnach i mięśniach nie sprawił, że staniesz się malarzem drewnianym w dążeniu, by nagie twoje postacie ukazywały swe wszystkie wrażenia. Przeto, by temu zapobiec, bacz, w jaki sposób mięśnie u ludzi starych lub chudych pokrywają lub raczej odziewają kości, a nadto uważaj, w jaki sposób te same mięśnie wypełniają wierzchnie przestrzenie leżące między nimi. [...]

Źródło: L. da Vinci, *Pisma wybrane*, tłum. L. Staff, Warszawa 2002, s. 221, 224, 250–251.

Różne wskazówki

Jak powinno się przedstawiać wiek człowieka, to jest dzieciństwo, chłopięctwo, młodość, starość, zgrzybiałość...

Starców powinno się przedstawiać w ruchach leniwych i powolnych, z nogami zgiętymi w kolanach, kiedy stoją, ze stopami równymi i nieco od siebie oddalonymi, z grzbietem schylonym, z głową naprzód opuszczoną i z ramionami nieco odstającymi od ciała.

Kobiety powinno się przedstawiać w ruchach wstydliwych, z nogami silnie złączonymi, z ramionami skupionymi, z głową nieco pochyloną i na bok zwróconą.

Kobiety stare winny mieć ruchy gwałtowne, szybkie i gniewne, na sposób furii piekielnych, a ruchy te winny się objawiać raczej w ramionach i głowie aniżeli w nogach.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień rady Leonarda da Vinci dla innych malarzy.
2. Wyjaśnij, dlaczego Leonardo da Vinci tak dużą wagę w malarstwie przykładał do anatomii.

■ Leonardo da Vinci – człowiek renesansu

Uosobieniem idei człowieka renesansu był Leonardo da Vinci – malarz, architekt, filozof, wynalazca, matematyk, geolog, muzyk, pisarz, znawca anatomii i mechaniki. Czerpał on wiedzę nie tylko z dostępnych opracowań, lecz także z przeprowadzanych przez siebie doświadczeń, mających na celu postęp techniczny. Jako nieślubne dziecko miał ograniczony dostęp do nauki – nie mógł zdobyć wykształcenia uniwersyteckiego. Jednak dzięki protekcji ojca – florenckiego adwokata – i swojemu uporowi odebrał solidne wykształcenie. Malarstwa uczył się od florenckich artystów. Po kilku latach jego dzieła zyskały uznanie; zainteresowali się nimi nawet Medyceusze i Sforzowie. Dzięki zamówieniom tych protektorów Leonardo mógł się poświęcić nie tylko sztuce, lecz także nauce. Interesowało go zwłaszcza jej praktyczne wykorzystanie – projektował i budował m.in. urządzenia hydrauliczne, nowe rodzaje broni, a nawet maszynę do latania oraz czołg. Większość wynalazków twórcy powstała dzięki temu, że był on uważnym obserwatorem przyrody.

Mimo swojego niezwykłego umysłu da Vinci jako filozof i uczyony nie wywarł decydującego wpływu na współczesną mu epokę. Jego rękopisy zostały odkryte dopiero w XIX w. Przypominały nieuporządkowaną encyklopedię, jednak przedstawiono w nich wiele genialnych rozwiązań.

Leonardo da Vinci narysował swój autoportret pod koniec życia.

■ rysunek, Francja lub Włochy, ok. 1515 r.

Fresk Ostatnia Wieczerza autorstwa Leonarda da Vinci zdobi ścianę refektarza w mediolańskim klasztorze Santa Maria della Grazie. Badacze doszukują się na obrazie różnego typu ukrytych informacji. Niektórzy sądzą, że bochenki chleba i dłonie apostołów są tak przedstawione przez twórcę dzieła, jakby tworzyły zapis nutowy utworu muzycznego.

■ fresk, Mediolan, 1498 r.

? Wyjaśnij, czemu Leonardo da Vinci zawdzięcza współcześnie tak dużą popularność.

■ NAUKA W EPOCE ODRODZENIA

W renesansie rozwinęło się wiele nauk, m.in. medycyna, fizyka, chemia oraz astronomia. W XVI w. działali wybitni lekarze, tacy jak Hiszpan **Miguel Servet** (1511–1553 r.), który opisał mały (płucny) obieg krwi, oraz urodzony w Szwajcarii Niemiec **Paracelsus** (1493 lub 1494–1541 r.), zgłębiający procesy chemiczne zachodzące w ciele człowieka. Postępu w medycynie nie byłoby, gdyby nie studia anatomiczne, możliwe dzięki sekcjom zwłok.

Do najwybitniejszych uczonych epoki odrodzenia zalicza się astronoma **Mikołaja Kopernika** (1473–1543 r.), który interesował się również medycyną, ekonomią, filologią oraz kartografią. Jego największym osiągnięciem było stworzenie heliocentrycznej teorii budowy Układu Słonecznego. Zakłada ona, że Ziemia oraz inne planety krążą wokół Słońca. Pogląd ten stał w sprzeczności z geocentryczną teorią Ptolemeusza i Arystotelesa, zgodnie z którą wszechświat miał być zbudowany wokół Ziemi. Wnioski Kopernika stanowią największy przełom w nauce nie tylko odrodzenia, lecz także późniejszych epok. Wyniki swoich badań astronom zamieścił w dziele *O obrotach sfer niebieskich* (1543), wydanym w Norymberdze. Genialne odkrycie Kopernika zostało źle przyjęte przez Kościół katolicki oraz przedstawicieli reformacji. Poglądy te uznano za zagrożenie dla religii, ponieważ były one sprzeczne z tekstem Biblii.

Do zwolenników teorii Kopernika należał włoski fizyk i astronom **Galileusz** (1564–1642 r.), który za jej rozpowszechnianie stanął przed sądem kościelnym. Na mocy jego wyroku był przez niemal 10 lat więźniem politycznym papieżstwa. Ten wybitny uczynek jako pierwszy dostrzegł na Księżycu góry i doliny, a także obszary, które uznał za morza. Przy badaniu zjawisk przyrody stosował metodę doświadczalną. W jego czasach wnioskowanie indukcyjne na podstawie doświadczeń zastąpiło teologię scholastyczną, stanowiącą wcześniej przewodnią zasadę nauk przyrodniczych. Galileusz udoskonalił też kompas geometryczny i wojskowy, który umożliwiał precyzyjne ustawienie działa przed strzałem oraz obliczenie ilości prochu potrzebnej do wyrzucenia kuli. Odkrył również zjawisko bezwładności. Jest uważany za twórcę podstaw nowożytnej fizyki.

Miguel Servet (1511–1553 r.) jako człowiek renesansu był wszechstronnie wykształcony. Najważniejsze osiągnięcia miał jednak w dziedzinie medycyny – odkrył krążenie płucne krwi, a także stworzył podstawy nowoczesnej farmacji. Jako wolnomysliciel i zwolennik arianizmu został skazany na śmierć zarówno przez katolicką Świętą Inkwizycję, jak i protestancki sąd w rządzonej przez Kalwina Genewie. Ostatecznie został spalony na stosie przez kalwinistów.

▪ rycina, Hiszpania, XVI w.

ĆWICZENIA

1. Przedstaw okoliczności społeczne i polityczne towarzyszące ukształtowaniu się kultury renesansu we Włoszech.
2. Wymień elementy kultury, które renesansowi artyści i pisarze przejęli z poprzednich epok.
3. Wyjaśnij znaczenie pojęcia „człowiek renesansu”.
4. Wymień tytuły najwybitniejszych renesansowych dzieł sztuki i nazwiska ich autorów.
5. Zastanów się, co twórcom renesansu mogłoby się, twoim zdaniem, podobać w dzisiejszym świecie, a co spotkałoby się z ich dezaprobatą.

DLA ZAINTERESOWANYCH

- J. Białostocki, *Sztuka cenniejsza niż złoto*, Warszawa 2001.
 L. da Vinci, *O niebie, gwiazdach i czterech żywiołach*, tłum. L. Staff, Wrocław 1998.
 J. Delumeau, *Tajemnica Campanelli*, tłum. E. Burska, Warszawa 2011.
 A.C. Huth, Th.R. Hoffmann, *Renesans*, tłum. J. Szymańska-Kumanińska, Warszawa 2006.